

Prosociální tendence, empatie a osobnostní dimenze u studentek vybraných pomáhajících oborů¹

Zdeněk Mlčák, Helena Zášková*

*Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě,
Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích*,
zdenek.mlcak@osu.cz, zaskodna@zsf.jcu.cz**

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou teoretického a empirického vztahu mezi úrovní prosociálního chování, úrovní emocionální a kognitivní empatie a úrovní afiliace u studentek vybraných pomáhajících oborů. Obsahuje také návrhy kultivace těchto fenoménů v rámci jejich pregraduálního studia.

This paper presents some findings of pilot study, that was investigated relationship; among prosocial tendencies, empathy and personality dimensions Big Five in sample 137 university female students of social work and pedagogy. The findings of this study validate relation between prosocial tendencies, empathy and personality dimensions openness to experience and agreeableness.

ÚVOD

I když se většina odborníků působících v oblasti teorie a praxe pomáhajících profesí vysoce shoduje v tom, že prosociální chování a empatie reprezentují jejich základní předpoklady, zůstávají oba koncepty v domácích podmínkách stranou hlavního proudu empirického výzkumu. Mnozí pomáhající pracovníci mají tendenci vlivem deficitní české odborné literatury ztotožňovat pojem prosociálního chování s altruismem a empatií spíše s procesem „vcitování se“ než s procesem „vmýšlení se“ či přijímáním perspektivy druhého člověka.

V oblasti sociální práce i v oblasti vychovatelství se všeobecně předpokládá, že kvalifikovaní pracovníci v těchto oborech disponují vysokou úrovní prosociálního chování a empatie, jež jsou základem jejich pomáhajících interakcí s klienty a které také tvoří podstatný moment její efektivity. Mezi mnoha autory existuje také poměrně velká shoda v tom, že osobnost pomáhajících pracovníků je v podstatě jejich nejdůležitějším nástrojem a že prosociální chování i empatie mají ve struktuře jejich osobnosti rozhodující význam.

Údaje o tom, v jaké míře jsou sociální pracovníci vybaveni prosociálním chováním a empatií, a také poznatky o tom, jak je jsou tyto kompetence dále rozvíjeny v průběhu jejich vysokoškolské přípravy či v průběhu jejich profesní kariéry však dosud chybí, a proto je na místě tyto předpoklady výzkumně

¹ Tato studie byla podpořena projektem GAČR č. 406/06/0861 „Prosociální chování se zřetelen k altruismu, afiliaci a empatii“.

ověřovat. Některé výzkumné sondy naznačují, že sociální pracovníci dosahují spíše průměrných hodnot prosociálního chování i empatie a také skutečnost, že z hlediska klientů je vyšší úroveň prosociálního chování i empatie u těchto pracovníků naopak vysoce žádoucí (podrobněji viz Mlčák et al., 2005).

1. Prosociální tendence

Prosociální tendence souvisí s obsahově širším pojmem prosociálního chování, jež však v současné psychologii nepředstavuje příliš striktně vymezený termín. Obecně je možné prosociální chování vymežit na základě dvou základních definičních znaků, jimiž jsou 1) motivace prospět druhé osobě a 2) svoboda rozhodování subjektu, který takový záměr pojal (podrobněji viz Bierhof, 1990, cit. podle Hewstone et al., 1996). Zatímco termín prosociální chování souvisí s motivovanou a objektivně registrovatelnou reakcí člověka, pojmem prosociální tendence lze pro potřeby této studie vyjádřit spíše vnitřní motivační připravenost k takovému chování. Tyto prosociální tendence je možné zjistit na základě introspekce, a to bez ohledu na jejich externě pozorovatelné projevy.

Prosociální tendence se mohou týkat různých druhů prosociálního chování. G. Carlo a B. A. Randall (2002) vytvořili typologii šesti typů prosociálního chování, které se liší z hlediska jejich motivace.

1. Altruistické chování zahrnuje dobrovolné pomáhání motivované primárně zájmem o potřeby a prospěch druhé osoby, které bývá často vyvolané soucitem a internalizovanými morálními normami či principy. Protože pomáhající subjekt je primárně koncentrován na potřebu druhého, jeho chování někdy vede k jeho vlastním nákladům či ztrátám. I když teoretikové stále diskutují o tom, zda altruistické chování ve skutečnosti existuje, nelze pominout řadu důkazů pro podporu tohoto jevu. Poukazuje se na dědičnost soucitu či sympatie, které mají evolučně adaptivní funkci, na stabilitu altruistického chování člověka v průběhu ontogeneze i na signifikantní vazby mezi určitými osobnostními proměnnými a prosociálním chováním, jež byly zjištěny v různých kontextech.

2. Komplianci je možné definovat jako pomáhání druhým, které je motivováno reakcí na jejich verbální nebo nonverbální žádost. Tento druh pomáhání se ve společnosti vyskytuje obecně mnohem častěji než spontánní pomáhání. Zdá se, že vyšší úroveň compliance souvisí s vyšší úrovní morálního usuzování orientovaného na dosahování sociálního uznání, ale i s vyšší úrovní přijímání perspektivy a soucitu.

3. Emocionální prosociální chování je zaměřeno na pomáhání druhým v emocionálně nabitých situačních podmínkách (viz např. bolestivé zranění určité osoby). Tyto situace mohou u přihlížejících osob vyvolávat soucit, ale i vysokou úroveň vzrušení a osobního distresu. Ukazuje se, že pomáhání ve vysoce nabitých emocionálních situacích je silně motivováno soucitem, který odpovídá tendenci pomáhajících orientovat se více na druhé než na vlastní osobu, a také vysokou úrovní empatie.

4. Veřejné prosociální chování představuje jednání, k němuž dochází za účasti publika, a je pravděpodobně alespoň částečně motivováno přáním získat akceptaci a respekt druhých. Pomáhání prováděné před jinými lidmi bývá někdy spojeno s některými motivy zaměřenými na vlastní osobu aktéra, tj. např. s motivy získat prestiž a uznání, chovat se sociálně žádoucím způsobem a pozitivně prezentovat vlastní osobu. Tento typ pomáhání nemusí souviset s vyšší úrovní morálního usuzování ani s tendencí orientovat se na druhé na základě soucitu či přijímání perspektivy osob, které se nacházejí v situacích nouze.

5. Anonymní prosociální chování je pomáhání, které je vykonáváno, aniž by pomáhající člověk věděl, komu je takto pomáháno. Většinou je motivováno pozitivně prožívanými pocity, související s tím, že byl vykonán dobrý skutek.

6. Prosociální chování v naléhavých situacích je pomáhání lidem, kteří se nalézají v krizových nebo v jiných typech emergentních situací (např. ve frustraci, stresu).

2. Empatie

Empatie je psychologický konstrukt, která má z hlediska lidského chování a prožívání centrální funkci. V nejobecnějším pojetí se empatie vztahuje k citlivosti a k porozumění subjektu vůči mentálním stavům druhých osob. Představuje fundamentální podmínku sociální komunikace a interakce mezi lidmi a bázi pro vytváření relevantních interpersonálních vztahů. Většinou bývá spojována s prosociálním chováním, i když nelze vyloučit, že je obsažena také v chování antisociálním, v němž může mít roli jako klíčový mechanismus sloužící k tlumení agrese a násilí.

Pojem empatie bývá v současné psychologii nejčastěji používán zejména ve vztahu ke dvěma vzájemně souvisejícím lidským schopnostem, tj. ke **kognitivní empatii** (přijímání mentální perspektivy) a **emocionální empatii** (zprostředkovaným sdílením emocí). Toto pojetí, v němž jsou kognitivní a emocionální empatie chápány jako dvě zřetelně oddělené schopnosti, i když skutečná empatie reprezentuje integraci obou aspektů, které působí navzájem v složité interakci, se v současné psychologii i nadále považuje za užitečné, i když současný vývoj směřuje spíše k multidimenzionálnímu pojetí empatie (pro přehled viz Mlčák, 2004a).

V kognitivním pojetí je empatie např. konceptualizována jako schopnost chápat svět včetně vlastního chování z hlediska druhých, jako akt konstrukce mentálních stavů jiných nebo jako intelektuální či imaginativní porozumění stavům myslí jiných. K významným autorům, kteří rozpracovali toto pojetí empatie náleží např. G. H. Mead, R. Dymondová, R. Hogan. Kognitivní empatie se v průběhu lidské evoluce vyvinula jako podmínka sociálního fungování člověka, neboť umožňovala lidem porozumět a predikovat chování jiných v pojmech přisuzovaných mentálních stavů, facilitovala sociální komunikaci a usnadňovala sociální hodnocení.

V emocionálním pojetí je možné empatii vymezit např. jako afektivní odpověď, která více odpovídá situaci někoho jiného než situaci vlastní. Emocionální empatii je možné považovat také za emocionální odpověď, která pramení z emocionálního stavu druhých nebo i za emocionální reakci pozorovatele, jenž percipuje, že druhý člověk prožívá emoce. K významným představitelům tohoto pojetí patří autoři jako např. E. Stotland, A. Mehrabien, N. Epstein, G. T. Barret-Lennard, N. Eisenbergová, J. Strayer, M. L. Hoffman.

Na základě přesvědčení většiny současných autorů, že empatické odpovědi zahrnují jak kognitivní, tak afektivní komponenty, vytvořil M. H. Davis (1980; cit. podle Brems, 2001) **multidimenzionální konceptualizaci empatie**. Empatie podle tohoto autora zahrnuje čtyři základní komponenty:

- 1) **přijímání perspektivy** ve smyslu tendence přijímat hledisko druhých, které je založeno na nonegocentrickém myšlení,
- 2) **empatický zájem** zahrnující pocity sympatie a zájem o neštěstí jiných, který se projevuje v altruistickém chování,
- 3) **fantazii jako** tendenci přemístit se do pocitů a jednání fiktivních postav v knihách, hrách a filmech,
- 4) **osobní distres** odrážející úroveň na sebe orientovaných pocitů úzkosti a neklidu v intenzivních interpersonálních situacích.

3. Pětifaktorový model osobnosti

Pětifaktorový model osobnosti je založen na dispozičním pojetí osobnosti, které staví na základním předpokladu, že podstatou osobnosti je určitý systém rysů, které člověka predisponují reagovat specifickým a současně konstantním způsobem v různých životních situacích. Současně tento přístup předpokládá, že konfigurace tohoto systému dispozic se vyznačuje poměrně vysokou mírou interindividuální variability. Dlouhodobě rozvíjené dispoziční pojetí osobnosti vyústilo v současné psychologii do vlivné koncepce osobnosti, která je označována jako tzv. velká pětka (Big Five) nebo jako pětifaktorový model osobnosti.

Ke studiu pětifaktorového modelu osobnosti se využívá lexikálního přístupu a dotazníkového přístupu. **Lexikální přístup** je založen na analýze slov a jeho cílem je vytvoření univerzálně platné taxonomie osobnostních charakteristik, které se užívají v přirozených jazycích. Lexikální přístup vychází z obecné lexikální hypotézy, která předpokládá, že reálně pozorované interindividuální rozdíly mezi lidmi se významně fixují v jazykových výrazech, které se běžně užívají k popisu osobnosti. Tyto popisy individuálních vlastností osobnosti, která mají převážně povahu adjektiv, které lze vhodně redukovat s využitím faktorové analýzy. Řada reprezentativních a mezinárodně prováděných studií v různých jazycích (pro přehled viz např. Hřebíčková, Urbánek, 2001), které byly založeny na tomto přístupu, ve vysoké míře potvrdila existenci pěti univerzálně a transkulturně platných faktorů, které byly nazvány jako: 1) **extraverze**, 2) **přívětivost**, 3) **svědomitost**, 4) **emocionální stabilita** a 5) **intelekt**. U nás tyto faktory lexikální studií potvrdila ve svých studiích M. Hřebíčková (1995,1997). Tyto faktory lze označit i základními kategoriemi lidské aktivity, v nichž se nejvíce uplatňují, a to pojmy: 1) **síla** (extraverze), 2) **láska** (přívětivost), 3) **práce** (svědomitost), 4) **cit** (emocionální stabilita) a 5) **rozum** (intelekt).

Dotazníkový přístup ke studiu pětifaktorového modelu osobnosti využívající analýzy dotazníkových položek či škál a aspirující na vytvoření univerzálně platné rysové teorie, která by v základních rysech postihla strukturu osobnosti, reprezentují v současnosti zejména autoři P. T. Costa a R. R. McCrae (1996). Tito autoři na základě matematického postupu shlukové analýzy dotazníku 16 PF R. B. Cattela identifikovali škály neuroticismu, extraverze a otevřenosti vůči zkušenosti. Inspirováni lexikálními výzkumy L. R. Goldberga stávající škály doplnili o škály přívětivosti a svědomitosti. Pětifaktorový model osobnosti se pokusili operacionalizovat prostřednictvím série dotazníků, např. NEO Personality Inventory - NEO Pi (Costa, McCrae, 1985), Revised NEO Personality Inventory - NEO-PI-R (Costa, McCrae, 1992) a NEO Five-Factor Inventory NEO-FFI (Costa, McCrae, 1989), který představuje zkrácenou verzi původního inventáře NEO PI.

Teoretikové dispozičního přístupu typu velké pětky (Big Five) se snaží přinést rozhodující důkazy jeho univerzálního významu a vysoké validity. Někteří z nich poukazují na to, že primárním zdrojem většiny zjištěných rysů jsou genetické vlohy, a proto musí mít rysy v osobnosti centrální roli. Význam dispozičního přístupu podle nich dán také longitudinální stabilitou rysů v čase. Důkazem validity tohoto přístupu podle nich také to, že byly matematicky extrahovány z různých druhů dotazníků a navíc prověřeny také rozsáhlou transkulturní výzkumnou replikací. Tyto faktory jsou podle nich také navíc vzájemně porovnatelné v rámci různých věkových skupin, a to i ve vztahu ke zcela nezávislým kritériím. Také shoda výsledků, která byla dosažena mezi jednotlivými měřeními, je relativně vysoká, a podporuje platnost tohoto přístupu (podrobněji viz např. Botwin, Buss 1989; Watson, 1989; Funder, 1991; McCrae, John, 1992 aj.).

Jiní autoři však všechny uvedené důkazy univerzality a validity tohoto dispozičního přístupu kritizují a zpochybňují jejich hodnotu. Model velké pětky je podle nich zákonitě statický, a je založen na

poměrně povrchních, simplifikovaných a implicitních tvrzeních, které se vztahují k hodnoceným osobám. Podává sice zajímavá a významná data o osobnosti, avšak bez organického spojení s jinými důležitými údaji, např. biografickými. Tento přístup opomíjí složitou podmíněnost lidské zkušenosti a není proto příliš vhodný pro spolehlivou predikci specifických forem chování. Rysový model typu velké pětky podle těchto autorů také redukuje osobnost na její relativně omezenou, převážně temperamentovou složku a jakéhosi společného jmenovatele popisných adjektiv osobnosti. S otázkou dynamiky, vzorce osobnosti a její organizace se tento model, stejně jako dřívější rysové modely, nedokáže vyrovnat. Kritika těchto autorů také směřuje k podstatě a způsobu aplikace matematicko-statistické metody faktorové analýzy, která je rozhodujícím nástrojem vývoje všech rysových přístupů (podrobněji viz Pervin, 1994a; 1994b).

I přes uvedené skutečnosti lze pětifaktorový model osobnosti vzhledem k relativně vysoké korespondenci jeho teoretické a metodologické úrovně velmi dobře využít, zejména ve výzkumech kvantitativního, nomotetického charakteru, jejichž cílem je empirické studium vzájemného vztahu mezi různými psychologickými konstrukty. Velkou výhodou tohoto přístupu, který využívá tato studie, je především to, že umožňuje teoreticky fundovaný, rychlý, validní, spolehlivý a empiricky prověřený popis základních rysů osobnosti.

4. Výzkumný cíl, soubor, metodika

Cílem této pilotní studie bylo prozkoumat vzájemné vztahy mezi relevantními složkami prosociálního chování, aspekty empatie a osobnostními dimenzemi, které vyplývají z pětifaktorového modelu osobnosti, a to u studentek sociální práce a vychovatelství. Tato studie je součástí výzkumné aktivity vyplývající z projektu GAČR (podrobněji viz Mlčák, Zášková, 2005).

Výzkum byl realizován v první polovině roku 2006 u souboru 137 respondentů, které tvořil podsoubor 82 studentek 1. - 4. ročníku oboru sociální práce, který je akreditován na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě a podsoubor 55 studentek 1-3. ročníku oboru vychovatelství, který lze studovat na Pedagogické fakultě téže univerzity. Průměrný věk studentek byl 22,57 let se standardní odchylkou 2,91 roku. U tohoto souboru studentek byly standardním způsobem administrovány metody v pořadí, v jakém jsou popsány v následujícím textu.

K diagnostice prosociálních tendencí byl využit Dotazník prosociálních tendencí (**Prosocial Tendencies Measure - PTM**), který zkonstruovali G. Carlo a B. A. Randall (2002). Dotazník obsahuje 23 položek, které tvoří 6 subškál vztahujících se k šesti typům prosociálních tendencí, které byly popsány v teoretické pasáži této studie. Respondenti v něm hodnotí výroky na 5-ti bodové škále od 1 (nevystihuje mne) do 5 (naprosto mě vystihuje). V této studii se využívá pouze celkový skóre bez ohledu na dílčí subškály.

K měření úrovně empatie v této pilotní studii byla využita v anglosaském prostředí velmi často aplikovaná multidimenzionální škála, kterou vyvinul M. Davis (1980,1983) a nazval ji jako Index interpersonální reaktivity (**IRI - Interpersonal Reactivity Index**). Škálu tvoří 28 položek roztržiděných do 4 subškál, z nichž každá obsahuje sedm položek. Každá škála měří specifickou komponentu empatického procesu nebo jeho důsledků spíše ve smyslu tendence než ve smyslu čisté schopnosti. Položky, které měří různé aspekty kognitivní i emocionální empatie, jsou respondenty posuzovány na pětibodové Likertově škále O (nevystihuje mě dobře) - 4 (vystihuje mě velmi dobře). Index interpersonální reaktivity má dobré psychometrické vlastnosti a aplikace faktorové analýzy umožnila rozčlenit jeho položky do odlišných 4 subškál.

1) **Přijímání perspektivy** (perspective taking - PT) měří tendenci přizpůsobit psychologický náhled na druhé osoby v každodenním životě (např. „Před kritikou někoho si představuji, jak bych se cítil(a) jestliže bych byl(a) ne a jeho místě“).

2) **Empatický zájem** (empathic concern - EC) měří tendenci prožívat vřelost, soucit a zájem o druhé osoby, kteří se ocitli v nepříznivých podmínkách (např. „Často mám soucitné a starostlivé pocity vůči lidem méně šťastným než jsem já“).

3) **Osobní distres** (personal distress - PD) měří tendenci prožívat pocity diskomfortu jiných osob (např. „V naléhavých situacích cítím znepokojení a rozrušení“).

4) **Fantazie** (fantasy - FS) měří tendenci imaginativně se přesunout do fiktivních situací (např. „Když čtu zajímavou povídku nebo román, představuji si jak bych se v něm cítil(a), kdyby se události v příběhu týkaly mě“).

K diagnostice osobnostních dimenzí byl v této studii využit dotazník **NEO Five-Factor Inventory NEO-FFI** (Costa, McCrae, 1989), jenž byl u nás M. Hřebíčkovou a T. Urbánkem (2001) pod názvem NEO pětifaktorový osobnostní inventář převeden a standardizován pro českou populaci. Inventář měří pět obecných dimenzí, z nichž každá zahrnuje 12 výpovědí k sebeposouzení, které proband hodnotí z hlediska výstižnosti na pětibodové škále (0 - vůbec nevystihuje, 1 - spíše nevystihuje, 2 - ani výstižná ani nevýstižná výpověď, 3 - spíše vystihuje, 4 - úplně vystihuje). NEO FFI pětifaktorový osobnostního inventář obsahuje následující faktory.

1) **Neuroticismus** zjišťuje úroveň přizpůsobení či emocionální nestabilitu.

2) **Extraverze** odráží kvalitu a kvantitu interpersonálních interakcí, potřebu stimulace a úroveň aktivity.

3) **Otevřenost vůči zkušenosti** měří tendenci vyhledávat nové zážitky, sklon objevovat a tolerovat neznámé.

4) **Přívětivost** zjišťuje kvalitu interpersonální orientace na kontinuu od soucítění s druhými po nepřátelskost, projevující se v myšlenkách, pocitech a činech.

5) **Svědomitost** diagnostikuje úroveň motivace, vytrvalosti a organizace cílově zaměřeného chování.

5. Přehled výsledků a jejich diskuse

Obě výzkumné metody byly vyhodnoceny a získané výsledky byly podrobeny korelační analýze, která využila Pearsonova součinného korelačního koeficientu.

V níže uvedené tabulce č. 1 jsou sumarizovány dosažené základní statistické parametry sledovaných proměnných. Údaje v této tabulce umožňují popis celého zkoumaného souboru studentek sociální práce a vychovatelství. Hodnoty extraverze a otevřenosti vůči zkušenosti se vzhledem ke standardizačnímu souboru (viz Hřebíčková, Urbánek, 2001) pohybují v pásmu průměru (percentil 53 a 56), v přívětivosti a svědomitosti se objevují hodnoty mírně nadprůměrné (percentil 66 a 69). V dimenzi neuroticismu dosahuje soubor studentek spíše mírně podprůměrné hodnoty (percentil 38). Soubor studentek převyšuje běžnou populaci zvýšenými hodnotami v dimenzi přívětivosti a svědomitosti.

Standardizační údaje vztahující se k aspektům prosociálních tendencí a empatie u nás dosud chybí, neboť obě metody u nás dosud nebyly psychometricky ověřeny.

Tab. č. 1 Základní statistické parametry sledovaných proměnných

PROMĚNNÉ	N	M	SD	Percentil
Prosociální tendence (PTM)	137	56,17	10,71	-
Empatický zájem (EC)	137	27,18	3,46	-
Přijímání perspektivy (PT)	137	24,86	3,88	-
Osobní distres (PD)	137	21,88	3,47	-
Fantazie (FS)	137	21,49	4,94	-
Neuroticismus (N)	137	20,89	7,26	38
Extraverze	137	33,73	7,70	53
Otevřenost je zkušenosti (O)	137	29,93	6,45	56
Přívětivost (P)	137	33,11	5,41	66
Svědomitost (S)	137	31,90	6,82	69

Legenda k tab. č. 1: N = počet respondentů, M = aritmetický průměr, SD = standardní odchylka.

V následující tabulce č. 2 je uvedeno srovnání základních statistických parametrů obou zkoumaných podsouborů.

Tab. č. 2 Statistická komparace základních parametrů obou zkoumaných podsouborů

PROMĚNNÉ	Sociální pracovníce N = 82		Vychovatelky N = 55		T
	M	SD	M	SD	
Prosociální tendence (PTM)	54,76	10,12	58,27	11,30	Ns
Empatický zájem (EC)	26,82	3,47	27,71	3,39	Ns
Přijímání perspektivy (PT)	25,24	3,82	24,29	3,92	Ns
Osobní distres (PD)	21,83	3,59	21,95	3,30	Ns
Fantazie (FS)	21,72	4,51	21,15	5,55	Ns
Neuroticismus (N)	21,51	6,44	19,96	8,32	Ns
Extraverze	32,21	7,58	36,00	7,38	0,01
Otevřenost je zkušenosti (O)	30,44	5,79	29,18	7,31	Ns
Přívětivost (P)	33,39	5,15	32,69	5,79	Ns
Svědomitost (S)	32,07	7,03	31,64	6,56	Ns

Výsledky v tabulce č. 2 prokazují, že oba sledované podsoubory se v základních parametrech celkově statisticky signifikantně neliší. Významný rozdíl lze konstatovat pouze v dimenzi extraverze, v níž budoucí vychovatelky dosahují vyššího skóre.

Tab. č. 3. Výsledky korelační analýzy sledovaných proměnných (N = 137)

	PMT	EC	PT	PD	FS	N	E	O	P	S
PMT	1	0,352	0,228	0,251	0,210	0,047	0,016	0,116	0,105	0,016
EC	0,352	1	0,301	0,315	0,323	0,134	0,005	0,305	0,228	0,076
PT	0,228	0,301	1	-0,071	0,060	-0,019	-0,138	0,306	0,334	0,081
PD	0,251	0,315	-0,071	1	0,339	0,499	-0,273	0,154	-0,001	-0,194
FS	0,210	0,323	0,060	0,339	1	0,199	-0,055	0,451	0,043	-0,168
N	0,047	0,134	-0,019	0,499	0,199	1	-0,502	-0,020	-0,302	-0,375
E	0,016	0,005	-0,138	-0,273	-0,055	-0,502	1	0,137	0,153	0,278
O	0,116	0,305	0,306	0,154	0,451	-0,020	0,137	1	0,210	-0,023
P	0,105	0,228	0,334	-0,001	0,043	-0,302	0,153	0,210	1	0,082
S	0,016	0,076	0,081	-0,194	-0,168	-0,375	0,278	-0,023	0,082	1

Legenda k tab. č. 3: PMT = prosociální tendence, EC = empatický zájem, PT = přijímání perspektivy, PD = osobní distres, FS = fantazie, N = neuroticismus, E = extraverte, O = otevřenost vůči zkušenosti, P = přívětivost, S = svědomitost. Tučně jsou označeny korelační koeficienty významné na 0,01 hladině statistické signifikance, tučně a kurzívou korelační koeficienty významné na 0,05 hladině statistické signifikance.

Výsledky korelační analýzy ukazují statisticky významné korelace mezi prosociálními tendencemi a dimenzemi empatie (PMT, EC, PT, PD a FS). Interkorelace mezi EC, PT, PD a FS byly v zahraničních výzkumech opakovaně potvrzeny a vyplývají z toho, že se jedná o různé aspekty téhož jevu, tj. empatie. Např. M. H. Davis (1983, s. 11) u dvou souborů (N1 = 378 a N2 = 235) univerzitních studentek oboru psychologie v USA zjistil, že jednotlivé subškály ERI vzájemně interkorelují. Komparací jeho výsledků s výsledky získanými na českém souboru studentek sociální práce a vychovatelství, lze zjistit relativně vysokou shodu v korelacích EC x PT, EC x FS a neshodu v korelacích PT x PD a PT a FS, které jsou v českém souboru nevýznamné. Naopak korelace PD x FS je u našeho souboru významná, zatímco u amerických souborů M. H. Davise (tamtéž) nedosahuje statisticky signifikantní úrovně. Získané výsledky mohou vyplývat z užití metody, rozdílnosti studentů (čeští studenti sociální práce a vychovatelství se od amerických studentek psychologie mohou lišit např. v úrovni dimenze racionality a emocionality), zjištěné rozdíly mohou spadat také na vrub mnoha dalších kulturních faktorů.

V oblasti faktorů Big Five se objevují statisticky signifikantní negativní korelace mezi dimenzemi neuroticismu a dimenzemi extraverte, přívětivosti a svědomitosti. Pozitivní korelaci lze identifikovat mezi dimenzemi extraverte a svědomitostí, mezi dimenzemi otevřeností ke zkušenosti a přívětivostí.

Výsledky nedokládají existenci přímého vztahu mezi prosociálními tendencemi a osobnostními dimenzemi přístupu Big Five. Prokazují však skutečnost, že empatický zájem (emocionální empatie) i přijímání perspektivy (kognitivní empatie) pozitivně korelují s otevřeností ke zkušenosti a s přívětivostí. Fantazie jako specifický aspekt pojetí empatie pozitivně koreluje s otevřeností ke zkušenosti.

Závěr

Prosociální tendence studentů zkoumaných pomáhajících oborů podle získaných předběžných výsledků explicitně nesouvisí přímo s žádným z pěti osobnostních faktorů přístupu Big Five. Vyšší míra prosociálních tendencí však souvisí s vyšší mírou všech sledovaných komponent empatie, které spolu vzájemně pozitivně korelují. S kognitivní i s emocionální empatií pozitivně koreluje faktor otevřenosti ke zkušenosti a faktor přívětivosti.

Studentky sociální práce a vychovatelství celkově vykazují spíše nižší neuroticismus, průměrnou extraverci a mírně nadprůměrnou přívětivost a svědomitost ve srovnání se standardizačním vzorkem.

V dalším výzkumu budou dále zkoumány vztahy mezi studovanými proměnnými a to na základě komparace dalších studentů pomáhajících oborů se studenty oborů, v nichž pomáhání není rozhodujícím profesním atributem. Podrobněji budou také v tomto kontextu sledovány intersexuální rozdíly.

Literatura

Botwin, M. D., Buss, D. M. Structure of self-report data: Is the five factor model of personality recaptured? *Journal of Personality and Social Psychology*, 56,1984, s. 988-1001.

Brems, Ch. Dimensionality of empathy and its correlates. *The Journal of Psychology*, 123, 2001,4, s. 329-337.

Carlo, G., Randall, B. A. The development of a measure of prosocial behaviors for late Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 2002, 1, s. 31- 44.

Davis, M. H. A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10,1980, 85.

Davis, M. H. Measuring individual differences in empathy: Evidence for multidimensional approach. *Journal of Personality and Social psychology*, 1983b, 44,115-126.

Funder, D. C. Global traits: Aneo-Allportian approach to personality. *Psychological Science*, 1991,2, s. 31-39.

Hřebíčková, M. *Osobnostní deskriptory: Přídavná jména pro popis osobnosti*. Brno : Psychologický ústav AV ČR 1995.

Hřebíčková, M. *Jazyk a osobnost: Pětifaktorová struktura popisu osobnosti*. Brno : Masarykova univerzita a Psychologický ústav AV ČR, 1997.

Hřebíčková, M., Urbánek, T. *NEO pětifaktorový osobnostní inventář (podle NEO Five-Factor Inventory P. T. Costy a R. R. McCrae)*. Praha, Testcentrum 2001.

McCrae, R. R., John, O. P. An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality and Social psychology*, 60,1992, s. 175 – 215.

Mlčák, Z. Základní psychologické aspekty sociální práce: afiliace, empatie a prosociální chování. In *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis*, FF OU, 212, 2004a, 9, s. 5-27.

Mlčák, Z., Sotorníková, J. Motivace ke studiu sociální práce a úroveň emocionální empatie. In *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis*, FF OU, 212,2004b, 9, s. 165-175.

Mlčák, Z (Ed.) *Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty*. Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, Ostrava 2005.

Mlčák, Z., Záškodná, H. Suggestion of scientific project „Prosocial behavior and interaction with altruism, affiliation and empathy. In P. Tarabek, P. Záškodný (Eds.) *Brochure of Conference „Modern Science and Textbook Creation*. Frankfurt am Main, Educational Publisher Didaktis 2005, s. 111–120.

Mlčák, Z., Záškodná H. Altruistická motivace, emocionální empatie a afiliace u vysokoškolských studentek sociální práce. In *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis*, FF OU, 2006,14 s.

Pervin, L. A. A critical analysis of current trait theory. *Psychological Inquiry*, 5, 1994a, 2, s. 103-113.

Pervin, L. A. Further reflections on current trait theory. *Psychological Inquiry*, 5, 1994b, 2, s. 169-178.

Watson, D. „Strangers“ ratings of the five robust personality factors: Evidence of surprising convergence with self report. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1989, s. 120-128.